

POMOCNÉ MEZINÁRODNÍ JAZYKY[†]

INTERNATIONAL AUXILIARY LANGUAGES

Radka Fránová & Lada Hanzelínová*

Abstrakt: *Objasnění historických souvislostí a vymezení pomocných mezinárodních jazyků mezi jazyky plánovanými, dokonalými, filozofickými, umělými, apriorními, vytvořenými, světovými, univerzálními či kontaktoými – to jsou hlavní cíle této studie. Jak předložený text dokládá, pomocné mezinárodní jazyky nejsou pouze jazyky umělé, přestože jsou pro vznik historicky nejdůležitějším zdrojem; jsou podmnožinou jak jazyků umělých, tak i přirozených. Jejich význam dokládá i vznik samostatné disciplíny, interlingvistiky.*

Klíčová slova: *pomocný mezinárodní jazyk, umělý jazyk, dokonalý jazyk, plánovaný jazyk, univerzální jazyk.*

Abstract: *The main goal of this study is to explain the historical context of origins and the place of international auxiliary languages among planned, perfect, philosophical, artificial, a priori, created, world, universal, and vehicular (contact) languages. Our contribution shows that although historically, artificial languages have been the most important source of auxiliary international languages, not all international auxiliary languages are artificial. They are a sub-group of both artificial and natural languages and their importance is attested by the existence of a separate scientific discipline, interlinguistics.*

Keywords: *international auxiliary language, artificial language, perfect language, planned language, universal language.*

*Mgr. Radka Fránová, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni, Sady Pětatřicátníků 14, 306 14 Plzeň; e-mail: Franova.Radka@seznam.cz; PhDr. Lada Hanzelínová, Ph.D., katedra filozofie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, Sedláčkova 19, 306 14 Plzeň; e-mail: ladahan@kfi.zcu.cz.

[†]Tento text vznikl v rámci projektu SGS-2016-047 *Česká vizuální komunikace v mezinárodním srovnání.*

1 ÚVOD

Pomocné mezinárodní jazyky jsou v současné době v centru zájmu interlingvistiky. Se stále rostoucí internacionalizací mezilidských kontaktů je potřeba toto téma řešit stále více systematictěji. Nejedná se však o nějakou novinku posledního století ani o téma vztahující se k jednomu sociokulturnímu prostředí. Jaký byl tedy vývoj pomocných mezinárodních jazyků? Jaké postavení mají v současnosti? Na tyto otázky odpovídá následující studie. Za dlouhá staletí vznikalo systematicky, chaoticky či na základě vzájemných inspirací přes 1000 pokusů o vytvoření mezinárodního pomocného jazyka. A to je dostatečný důvod se s touto oblastí blíže seznámit.

2 UMĚLÝ JAZYK JAKO ZÁKLAD

Jazyk definuje Erhart jako „systém znaků (kód) sloužící k dorozumívání v určitém etnickém společenství (národ, kmen apod.)“.¹ Nelze se ovšem při zkoumání jazyka omezit pouze na jazyky přirozené, jež vznikly spontánně. Vedle těchto jazyků existují jazyky umělé, jazyky vytvořené, vynalezené, plánové, plánované, mezinárodní pomocné či univerzální jazyky. Vzájemné vztahy mezi těmito pojmy ovšem vyžadují bližší vysvětlení.

Jelikož hlavní rysem umělých jazyků je uvědomělé utvoření, lze považovat spojený jazyk umělý, jazyk vynalezený a jazyky vytvořené za synonyma. Při důsledném označování lze užívat taktéž termín uměle vytvořené jazyky. Problém ovšem nastává s užitím pojmu plánový jazyk.

Existuje velké množství klasifikací plánového jazyka.² M. Monnerot-Dumaine člení plánové jazyky podle původu slovních kořenů, derivačních principů a slovních druhů. Do každé kategorie lze včlenit různé druhy umělých jazyků, např. programovací jazyky by mohly patřit do systémů neklasifikovatelných. Z toho vyplývá, že plánový jazyk rovná se umělý jazyk. Naopak dělení plánových jazyků podle D. Blanka či A. Münnicha svědčí o tom, že plánový jazyk lze považovat za mezinárodní pomocný jazyk, jehož cílem je snadné dorozumívání lidí na celém světě. Protože jiné druhy umělých jazyků než pomocný mezinárodní jazyk lze zařadit podle klasifikačních kritérií pouze do skupin, které lze obecně nazvat ostatní, a jelikož se pojem plánový jazyk užívá v díle pojednávajícím o interlingvistice, zjednodušeně nauce zkoumající mezinárodní jazyky, lze se přiklonit k druhé variantě, že plánový jazyk je jen jiné označení pomocného mezinárodního jazyka.³

¹Erhart 1990, s. 11.

²Pro bližší informace o klasifikacích plánových jazyků je odkazováno na dílo *Úvod do interlingvistiky*. Barandovská-Frank 1995, s. 55–66.

³Tamtéž, s. 55–59.

Další obtíž činí pojem pomocný mezinárodní jazyk⁴ neboli světový jazyk. Pomocný mezinárodní jazyk může být umělý jazyk, např. esperanto, nebo přirozený jazyk, např. angličtina. Proto bude vždy záležet na konkrétním užití tohoto pojmu. Za mezinárodní jazyky bývají označovány rovněž tzv. kontaktové jazyky, například *pidgin*⁵ (pidžin) a kreolské jazyky, které jsou založené na přirozeném vývoji.

Pidgin je kontaktový jazyk, který vzniká míšením dvou nebo více jazyků. Charakteristické pro něj jsou omezené funkce, redukováná gramatika a malá slovní zásoba. Procesem kreolizace se z pidginu a obvykle některého světového jazyka vyvine určitý kreolský jazyk, stane se rodným jazykem daného společenství. Původní pidgin *Tok Pisin* užívaný na Nové Guineji, který vznikl z místních jazyků a angličtiny, se pro některé mluvčí stal kreolštinou, užívá se totiž v tisku, parlamentu apod. Kreolština na rozdíl od pidginu bývá bohatší a složitější, příkladem je jamajská angličtina nebo surinamská holandština.⁶

Pro ucelený přehled týkající se mezinárodního jazyka je potřeba zmínit pojem *lingua franca*. Jedná se o světový jazyk, který si mluvčí odlišných (zpravidla vzájemně nesrozumitelných) jazyků ustanovili jako dorozumívací prostředek. V dnešní době je to především angličtina, která se stala primárním jazykem vědy, politiky, obchodu apod. Ve více než v šedesáti zemích je oficiálním či polooficiálním jazykem a v mnoha dalších zemích má nepřehlédnutelný význam.⁷

Označení plánované jazyky je užíváno jako synonymum pro umělé pomocné mezinárodní jazyky, svědčí o tom, např. článek „Mezinárodní jazyky“ od Františka Čermáka.⁸ V některých případech se umělé pomocné mezinárodní jazyky nazývají také univerzální jazyky, to souvisí s úlohou univerzálních jazyků.

Univerzální či dokonalé jazyky mají za úkol vypořádat se s udělením božího trestu za stavbu babylonské věže. Zpočátku lidé považovali za prvotní edenský neboli Adamův jazyk, kterým Adam pojmenoval všechny věci okolo sebe, přirozené posvátné jazyky, např. *hebrejštinu*. Později dospěli k názoru, že tento dokonalý Adamův jazyk musí uměle vytvořit.⁹

V souvislosti s konstruováním univerzálních jazyků se setkáváme s pojmem *filozofický jazyk*. Filozofické jazyky vycházejí „z předpokladu, že mentální pojmy a vnímání věci jsou společné všem, autoři filozofických jazyků usilují o vytvoření systému znaků (čili, dle terminologie Francise Bacona, o real characters, vyjadřujících povahu věcí a pojmů) způsobilých překonat bariéru národních jazyků“.¹⁰ Z toho důvodu u některých projektů umělých jazyků, např. u Dalgarna můžeme

⁴V některých publikacích se lze setkat rovněž s pojmem mezinárodní jazyk.

⁵Sloužící původně pro kontakt kolonizátorů s domorodci.

⁶Čermák 2011, s. 65.

⁷Tamtéž.

⁸Eco 2001, s. 339.

⁹Tamtéž, s. 16–25.

¹⁰Ouředník 2013, s. 55–56.

pojmy univerzální jazyk, filozofický jazyk a pomocný mezinárodní jazyk (uměle vytvořený) zaměňovat.

Z výše uvedeného vyplývá, že pojem univerzální jazyk se mění v souvislosti s historickým vývojem, nejprve jím měl být již existující přirozený jazyk, jenž byl považován za posvátný. Později se lidé snažili tento univerzální jazyk uměle zkonstruovat, nejprve jako filozofický jazyk, který by odpovídal ideálnímu uspořádání světa. Od toho však bylo postupně upouštěno, když autoři začali zjišťovat, že je tento záměr nereálný a univerzálním jazykem se měl stát uměle utvořený pomocný mezinárodní jazyk.

3 VZTAH UMĚLÉHO A PŘIROZENÉHO JAZYKA

Erhart tvrdí, že „označení ‚jazyk‘ přísluší pouze přirozenému lidskému dorozumívacímu kódu“.¹¹ Proto by se podle něj umělé jazyky neměly označovat pojmem „jazyk“, nýbrž by se měly nazývat „umělé jazykové kódy“, protože žádný z nich podle tohoto autora neslouží jako nástroj myšlení a kromě esperanta ani jako nástroj dorozumívání.¹² Toto pojetí novější definice umělého jazyka¹³ a také vzniklé projekty popírají.

Hlavním rysem umělého jazyka je jeho vědomé utvoření.¹⁴ Umělé jazyky jsou vytvářeny jednou osobou nebo skupinou jednotlivců z různých důvodů, nejčastější příčinou je možnost užití tohoto jazyka jako univerzálního dorozumívacího prostředku, který by byl mnohem snazší než existující přirozené jazyky. Umělé jazyky vznikají také za účelem jejich použití v oblasti informačních technologií.¹⁵

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* můžeme umělé jazyky charakterizovat tímto způsobem: „Umělými jazyky se rozumějí tzv. univerzální jazyky (např. volapük – 1880, esperanto – 1887 atd.) v zjednodušené podobě imitující systémy přirozeného jazyka, popř. formálního jazyka, v nichž se má odstranit vágnost a víceznačnost přirozeného jazyka. Jde tedy o ‚jazyk‘ matematických a logických kalkulů, který definovaným způsobem používá výrazů přirozeného jazyka (a, nebo apod.)“.¹⁶ Další rozdíl mezi umělým a přirozeným jazykem podle tohoto slovníku spočívá v rozhodování o pravdivosti výrazu, či výroku. V rámci umělých jazyků je pravdivost zajišťována „formálními operacemi“, naopak přirozené jazyky využívají interpretaci významu jazykového znaku.¹⁷

¹¹Erhart 1990, s. 12.

¹²Tamtéž.

¹³Např. Čermák 2011; Černý 2006; Černý 2008; Pokorný – Hanuliak 2010.

¹⁴Artificial language 2013, citováno 10. 8. 2016, a také Okrent 2013, citováno 10. 8. 2016.

¹⁵Artificial language 2013, citováno 10. 8. 2016.

¹⁶Bachmannová 2002, s. 194.

¹⁷Tamtéž.

Výraznými vlastnosti umělých jazyků jsou jednoduchost, srozumitelnost a pravidelnost. Pro umělé jazyky je charakteristická co nejjednodušší gramatika, která neobsahuje výjimky ani anomálie. Základem slovní zásoby bývají slova přirozených jazyků, především západoevropských. Jejich velkou výhodou je nesrovnatelně rychlejší možnost naučit se je ve srovnání s jazyky přirozenými. Avšak nezapomínejme, že umělé jazyky čerpající ze slovní zásoby románských jazyků budou snadno naučitelné pro např. Italy, ale hůře zapamatovatelné budou pro např. Dány, či Čechy, velice problémové budou např. pro Číňany. Další omezení týkající se slovní zásoby spočívá v množství slov umělého jazyka, umělé jazyky se většinou zaměřují na slova potřebná pro běžnou komunikaci. Výjimku lze spatřovat v esperantu, v tomto jazyce jsou publikována díla světové literatury, tištěny noviny či časopisy a rovněž se pořádají světové konference.¹⁸

Jednou z odlišností mezi přirozeným a umělým jazykem je vývoj. Přirozené jazyky se neustále vyvíjí, naopak umělé jazyky podle Černého nepodléhají žádným změnám, byly vytvořeny jednorázově a nepoužívají se v běžných každodenních situacích, které by jazykové změny vynutily.¹⁹ S tímto tvrzením sice nelze bez výhrad souhlasit, protože i uměle vytvořené jazyky podléhají úpravám plynoucím z užívání, nicméně v principu se můžeme přiklonit k tomu, že umělé jazyky se vyvíjejí podstatně méně než jazyky přirozené. Připustíme zároveň malý myšlenkový experiment: kdyby se umělý jazyk začal užívat v každodenním životě a všechny přirozené jazyky by byly odvrženy, umělý jazyk by se také postupně vyvíjel a získal by alespoň v tomto ohledu charakter přirozeného jazyka. Ovšem tím by se ztratila jednoduchost a pravidelnost umělého jazyka,²⁰ protože „na všech místech světa by se v něm začaly projevovat diferenciacní tendence způsobené odlišnými životními podmínkami, různým stupněm poznání i jazykovým substrátem (vliv předchozích jazyků), takže lidstvo by nakonec opět mluvilo různými jazyky“.²¹

Naopak Saussure při dokazování principu vývoje jazyka prostřednictvím činitelů, jež zasahují smysl či hlásku, který lze ověřit i na umělých jazycích, popisuje také stručně vývoj umělého jazyka. „Kdo takový jazyk vytvořil, je jeho pánem jen do té doby, dokud se nedostane do oběhu. Od tohoto okamžiku však, kdy začne plnit své poslání a stává se věcí všech, se kontrola ztrácí.“²² Člověka myslícího si, že stvořil neměnný jazyk, který by lidstvo přijalo a dále neměnilo, Saussure připodobňuje slepici, jež se snaží vysedět kachní vejce.²³

V případě použití výrazu umělého jazyka jako umělého pomocného mezinárodního jazyka bychom mohli souhlasit se Saussurem, protože některé tyto jazyky

¹⁸Černý 1996, s. 28–29.

¹⁹Černý 1998, s. 18.

²⁰Černý 1996, s. 30.

²¹Tamtéž.

²²Saussure 2007, s. 105.

²³Tamtéž.

vznikají jako pouhá modifikace původního umělého pomocného mezinárodního jazyka. Pokud bychom termínem umělý jazyk označovali např. umělé jazyky pro užití konkrétního literárního díla, lze se přiklonit naopak k názoru Černého. Tyto umělé jazyky zůstávají neměnné, uzavřené v knihách.

V souvislosti se vznikem umělých jazyků se zrodila také myšlenka, že by umělé jazyky mohly nahradit přirozené. Existuje ovšem řada důvodů pro vyvrácení tohoto postoje. Uvedme dva argumenty, které jsou zřejmě nejuvěrohodnější. Ve svém díle je formuloval Pokorný.²⁴ Za prvé „jazyk bez vlastní historie a kultury je jen o málo víc než pouhé schéma, jeho výrazům chybí stylistické významy a kulturní souvislosti. Některé umělé jazyky se snaží tuto dimenzi jazyka rozvinout uměle, bez již existujícího jazykového společenství a literárního korpusu s alespoň minimální tradicí se však jedná o spíše marnou snahu“.²⁵ Druhým argumentem je nemožnost vytvoření takového jazyka, na jehož dokonalosti by se shodli všichni lidé. Libozvučnost nebo přirozenost jsou subjektivní kritéria. Časová ekonomičnost, přesnost a jednoduchost jsou objektivní kritéria, která si navzájem odporují.²⁶

Předností umělých jazyků je jednoduchost, která se ovšem paradoxně stává častým důvodem jejich zániku. Umělý jazyk nedokáže uspokojovat potřeby dorozumívání příslušníků dané společnosti. Lidská společnost a poznání se neustále vyvíjí, přirozené jazyky musí na tyto změny neustále reagovat. Přirozené jazyky jsou úzce spjaté s kulturním dědictvím daného národa, je proto těžko nepředstavitelné, že by se některá společnost vzdala svého přirozeného jazyka a začala užívat uměle vykonstruovaný jazyk.

4 DRUHY UMĚLÝCH JAZYKŮ

Čermák člení umělé jazyky na formální jazyky a mezinárodní jazyky. „Formální jazyk je exaktní, s plně definovaným slovníkem i gramatikou, a systematický, např. programovací jazyk.“²⁷ Matematika jej formuluje jako podmnožinu všech možných kombinací, které jsou vytvářené z konečné množiny symbolů. V jazykovědě je definován jako metajazyk v širším pojetí, lze ho tedy chápat jako prostředek k mluvení o jiném jazyce, nebo o jiné části jazyka. Avšak obráceně to nemusí platit, každý metajazyk nelze považovat za formální jazyk. Jazyk, který je metajazykem

²⁴PhDr. Jan Pokorný se narodil v roce 1982. Titul PhDr. získal v roce 2008 na Karlově univerzitě, nyní je doktorandem Ústavu etnologie při Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Jeho dlouhodobými zájmy jsou vztahy jazyka a kultury a interdisciplinární přesahy lingvistické antropologie.

²⁵Pokorný – Hanuliak 2010, s. 155.

²⁶Tamtéž, s. 155–156.

²⁷Čermák 2011, s. 15.

popisován či zkoumán, je nazýván objektovým. Mimo jazykovědu se formální jazyky užívají v logice, matematice, či v programování.²⁸

Počítače nedokážou přijímat informace, pokyny, instrukce či předpisy v přirozeném jazyce, proto byly zkonstruovány programovací jazyky. Tyto jazyky jsou umělé jazyky, prostřednictvím kterých se převádějí algoritmy do takové podoby, které je počítač schopen „porozumět“. Algoritmus je efektivní metoda či přesný předpis, jenž vede k řešení určité úlohy. Programovací jazyky však obsahují prvky přirozených jazyků, tyto umělé jazyky mají svou syntax a často přejímají slova z přirozených jazyků, především z angličtiny. Na úrovni programovacích jazyků se jako u přirozených jazyků setkáváme s velkou variabilitou.²⁹

Do této doby bylo zkonstruováno mnoho programovacích jazyků s ohledem na druh úkolů, které měly provést. Některé sloužily k řešení jednoduchých úloh, proto obsahovaly malý počet typů symbolů a pravidel. Příkladem je alfanumerický programovací jazyk TROLL. Existují i mnohem složitější programovací jazyky. V 60. a 70. letech byl známý a rozšířený FORTRAN vypracovaný pro řešení inženýrských problémů, dále programovací jazyk sloužící pro potřeby účetní evidence COBOL, a také PL/I, který spojoval různé vlastnosti jiných programovacích jazyků, a proto mohl řešit úlohy různého charakteru. Nejznámějším programovacím jazykem této doby se stal ALGOL, jehož druhá verze byla konstruována s cílem vytvoření univerzálního programovacího jazyka, který by nahradil všechny ostatní. Avšak v praxi nebylo možné tohoto cíle dosáhnout. Pozdějšími známými programovacími jazyky jsou PASCAL, jenž se lze snadno naučit, ale má malé vyjadřovací možnosti, anebo C spojující prvky jazyků nízké a vysoké úrovně a mající velmi efektní generovaný kód.³⁰

Mezinárodní jazyk podle Čermáka je umělý jazyk, který usiloval v Evropě především po ústupu latiny o nahrazení přirozených jazyků, dnes však spíše o doplnění komunikace v přirozených jazycích. Bylo jich navrženo velké množství, je pro ně typická pravidelnost, jednoduchost a často exaktnost. Byly konstruovány s cílem vytvoření široce přijatelného neutrálního prostředku mezinárodní komunikace.³¹

Nejčastěji v souvislosti s mezinárodními jazyky rozlišujeme pasilalii a pasigrafii. Pasilalie označuje mluvené jazyky, které jsou určeny především pro běžnou komunikaci. Oproti tomu pasigrafie neboli psané jazyky slouží pro přenos či sdílení různých informací prostřednictvím písma či podobných grafických znaků. Pasigrafické jazyky zpravidla není možné používat jako mluvenou řeč z důvodu omezenosti jazykových výrazů.³²

²⁸Tamtéž.

²⁹Černý 1996, s. 312–313.

³⁰Tamtéž a také Od strojového kódu k programovacím jazykům 2011, citováno 1. 7. 2016.

³¹Čermák 2011, s. 15, 78.

³²Barandovská-Frank 1995, s. 58–59.

Umělé jazyky můžeme také dělit podle závislosti na přirozených jazycích na apriorní a aposteriorní. Apriorní jazyky se snaží distancovat od přirozených jazyků a utvářet nezávislé principy, do této skupiny lze zařadit filozofické a logické jazyky. Naopak aposteriorní jazyky vznikají na základě přirozených jazyků. Podle některých autorů bývají apriorní jazyky nazývány schematické, pojem aposteriorní je pak nahrazován termínem přirozené či naturalistické.³³ Některé aposteriorní jazyky neusilují o rovnocenné zastoupení prvků z různých jazyků a vznikají jako pouhé zjednodušení některého z přirozených jazyků. Příkladem je *latino sine flexione* (latina bez flexe). Autorem je italský matematik G. Peano, který na kongrese lingvistů přednesl referát, který byl na začátku psaný bezchybnou latinou, poté začal postupně vynechávat různé koncovky, až je nakonec úplně vyloučil. Vznikla tak latina bez koncovek.³⁴

Umělé jazyky se někdy označují názvem konlangy, někdy se můžeme setkat s termínem auxlang; jedná se o pomocný jazyk, jehož cílem je usnadnit komunikaci lidí z různého jazykového prostředí. Pojem engelang znamená vykonstruovaný jazyk, který je tvořen na základě objektivních kritérií a jehož cílem je zkoumání možností nabízející se jazyku. V této souvislosti je vhodné ještě zmínit artlangy neboli umělecké jazyky, které jsou utvářeny pro estetický či humorný efekt.³⁵

Do umělých jazyků patří rovněž výše zmíněné logické jazyky (tzv. loglangy). Jejich hlavním úkolem je odstranění vágnosti a nejednoznačnosti přirozených jazyků a jejich logických nedostatků. Nejznámějšími příklady jsou nejspíš *loglan* a *lojban*.³⁶

Pro potřeby informatiky byly zkonstruovány informační jazyky, což jsou umělé jazyky sloužící k vyhledávání ale rovněž i ukládání vědeckotechnických informací. V dnešní době jich už existuje mnoho, liší se od sebe typem, stupněm složitosti apod. Obsahují některé prvky přirozených jazyků, ale zároveň mají i odlišné vlastnosti. Nejtypičtější odlišností informačních jazyků je postavení jmen, mají totiž mnohem větší význam než slovesa.³⁷

Dalším druhem umělého jazyka je tzv. převodní jazyk. Vytvoření tohoto umělého jazyka předpokládal strojový překlad, který lze charakterizovat jako převedení textu jednoho jazyka na text druhého přirozeného jazyka prostřednictvím počítače. Převodní jazyk se měl stát univerzálním mezičlánkem mezi dvěma libovolnými jazyky, které jsou strojově zpracované. Jeho úkolem by bylo popsat u každé věty pomocí symbolů její významovou strukturu, která se nachází pod vnější podobou věty a ve svých základních charakteristikách je totožná pro všechny jazyky. Příkladem jazyka utvořeného pro strojový překlad je *jazyk Q*, který vznikl v Kanadě v Québecu. Avšak v průběhu vývoje se zjistilo, že zkonstruovat uni-

³³Krupa – Genzor 1983, s. 422.

³⁴Tamtéž, s. 426, a také Pokorný – Hanuliak 2010, s. 156.

³⁵Pokorný – Hanuliak 2010, s. 156.

³⁶Tamtéž.

³⁷Černý 1996, s. 304.

verzální převodní jazyk je obtížné, především z důvodu problémů týkajících se formalizace sémantické stránky jazyka. Proto další vývoj univerzálního převodního jazyka prozatím nepokračuje.³⁸

Mezi umělé jazyky lze zařadit taktéž argot. Vznikl v období okolo roku 1100, původně jako speciální jazyk podvodníků a zlodějů v Paříži. Na přelomu 18. a 19. století začali užívat kapsáři argot založený na verších. Ve větších městech Anglie se pomocí tohoto jazyka vyměňovaly zprávy různého charakteru. Aby si mohli uživatelé argotu sdělovat informace týkající se např. ilegálních aktivit či cestovních plánů, museli vyměnit běžná slova za jiná slova, aby se zpráva rýmovala.³⁹ V současné době pojem argot označuje nejen speciální jazyk podvodníků, ale současně i hovorovou řeč, či specifický jazyk určité sociální skupiny.⁴⁰

Umělé jazyky se rovněž využívají v počítačových hrách, filmech, nebo fantastické literatuře. Ač by se tak mohlo zdát, tyto jazyky nejsou výtvorem pouze 20. století. S imaginárními jazyky literatury se setkáváme již v díle Françoise Rabelaise.⁴¹ Nejznámějším umělým jazykem vytvořeným ze zábavných důvodů je *klíngonština*, jejímž autorem je Marc Okrand. Tímto umělým jazykem hovoří mimozemské etnikum v seriálu *Star Trek*. Tento jazyk má vlastní slovní zásobu, gramatiku a i písmo. Uvádí se, že jsou dokonce do klíngonštiny překládány knihy. Dalším významným konstruovaným jazykem je *Newspeak* George Orwella pocházejícího z románu 1984. Jeho hlavním úkolem je dokonalá kontrola veřejnosti a jedná se o jazyk natolik jednoznačný a pozitivní, že v něm nelze páchat zločiny ani v myšlenkách ani slovy. Velmi populárními se staly jazyky fiktivního světa Středozeemě vymyšlené lingvistou a spisovatelem J. R. R. Tolkienem. Vytvořil mnoho různých jazyků a nejspíš byl první autorem, který svoje vytvořené jazyky uspořádal do většího celku (světa, či mýtu).⁴²

Dalším zajímavým příkladem tvorby fiktivních jazyků 20. století je jazyk *Ishi* pocházející na rozdíl od předchozích z českého území. Autorem tohoto jazyka a dalších patnácti umělých jazyků je MUDr. Jan Lukeš. Jeho touha po utváření nových jazyků, kterou jeho psychiatr MUDr. Jaroslav Stuchlík nazval neofatická polyglotie,⁴³ byla nejspíš důsledkem jeho psychické nemoci, paranoidní schizofrenie. Lukešovy umělé jazyky byly užívány obyvateli planetky Thetis, což je podle Lukešových slov zapomenutá planetka ze skupiny Asteroidů. Podrobnosti o těchto

³⁸Tamtéž, s. 313–315.

³⁹Příklad věty: „Gi'up pears fer yer tup o' fisherman's daughter“ („Jdi po schodech nahoru a vezmi vodu“). Wrixon 2006, s. 578.

⁴⁰Tamtéž, s. 577–578.

⁴¹Podrobněji o tomto imaginárním jazyce se lze dočíst v díle Patrika Ouředníka na stránkách 37 a následující. Ouředník 2013.

⁴²Tamtéž, s. 37; Pokorný – Hanuliak 2010, s. 156–157; a také havlis.doc 2009, citováno 15. 8. 2016.

⁴³Bližší informace o neofatické polyglotii a o případu Jana Lukeše lze nalézt v knize Lukešova psychiatra. Stuchlík 2006.

jazycích lze nalézt v knize *Ů ghanduchár ōd Ishivi kurvisahalibi*.⁴⁴ Mezi těmito jazyky hrála hlavní úlohu právě išhovština, neboli Ishi, počestělá verze tohoto názvu je iškovina. O původu názvu tohoto umělého jazyka Lukeš podal několik různých vysvětlení.⁴⁵ V jedné teorii Lukeš tvrdí, že se jedná o pouhé užití stejně znějícího japonského slova, v jiné uvádí, že Ishi pochází od německého slova Ich. Stejně nejednoznačný jako název zřejmě nejrozvinutějšího jazyka Thetidy je způsob průniků informací o jazyce a životě této vzdálené planety na naši Zeměkouli. Jednou z možností je svědectví jeho mimozemské manželky Dalhorjány, která ztroskotala s vesmírnou lodí nedaleko Prahy. V jiném výkladu Lukeš uvádí, že se stal obětí románové fabule.⁴⁶

Někteří autoři umělých jazyků se nechali inspirovat Sapir-Whorfovou hypotézou pojednávající o vlivu jazyka na myšlení a koncipovali své výtvořiny jako určité experimenty. Patrně nejpropracovanějším pokusem tohoto typu je umělý jazyk *ithkuil* amerického lingvisty Johna Quijady. „Ithkuil je extrémně složitý a má umožnit vyjádření maxima významových rozdílů ryze gramatickými prostředky, na malém prostoru a s maximální přesností.“⁴⁷ Gramatické kategorie ithkuilu jsou naprosto odlišné od kategorií evropských jazyků, sám autor přiznává, že tímto jazykem neumí mluvit a dokonce ani nechce.⁴⁸

5 HISTORIE UMĚLÝCH JAZYKŮ

5.1 PRVNÍ PROJEKTY

Příběh o stavbě babylonské věže a následný boží trest je dobře známý. Tzv. *confusio linguarum* způsobilo ztrátu jednotného předbabylonského jazyka, který je některými autory považován za edenský (Adamův) jazyk. Rovněž se rozplynula i do té doby snadná komunikace mezi všemi lidmi.

Babylonské prokletí mohlo být zvráceno dvojitým způsobem. První cesta předpokládala, že se rozptýlené lidstvo vykoupí z hříchu znovunalezením jazyka pravdy a svornosti. Tato cesta má opět dvě možnosti, a to buď obnovením prvotního edenského jazyka, nebo vytvořením nového univerzálního jazyka. Druhé zmíněné pojetí lze považovat za základ tvorby umělých jazyků. Druhý způsob, jak se lze vyrovnat s babylonskou katastrofou, je snaha o nastolení mezinárodního (nadanárodního) jazyka. Zpočátku jím byla řečtina, poté latina, která byla vystřídána francouzštinou a v dnešní době, jak již bylo řečeno výše, tuto úlohu přebírá angličtina.⁴⁹

⁴⁴Konkrétně se jedná o knihu Lukeš – Borecký 2000.

⁴⁵Všechny varianty vysvětlení názvu jazyka lze nalézt v již zmíněné knize *Neofatiké polyglotie psychotiků*.

⁴⁶Borecký 1999, s. 86–94, a také Stuchlík 2006, s. 51–52, 82, 118–126.

⁴⁷Pokorný – Hanuliak 2010, s. 157.

⁴⁸Tamtéž, s. 156–157.

⁴⁹Ouředník 2013, s. 25.

Podle legendy, která pochází ze středověkého irského kodexu *Auraicept na n-Éces*, je nejstarším umělým jazykem irština.⁵⁰ „Fénius Farsaidh, legendární král Pýthie a jeden ze stavitelů Babylónské věže, vyslal údajně 72 učenců, aby studovali jazyky Zmatení. Po deseti letech vybral nejlepší části všech jazyků a vytvořil z nich ‚goídelc‘, irštinu pojmenovanou po svém druhovi Goídelu mac Ethéoirovi, ‚armberla‘ pojmenovanou po Íarovi mac Nemovi, a ‚bérla féne‘ pojmenovanou po sobě. Vynalezl také čtyři druhy písem, nejprve hebrejské, řecké, latinské a nakonec ‚beitheluis-nuin‘, irský ‚ogham‘, nejdokonalejší abecedu ze všech, jejíž písmena pojmenoval po pětadvaceti ze svých nejlepších žáků.“⁵¹

Mezi nejstarší projekty týkající se umělého jazyka lze zařadit jazyk mystického zjevení *Ignota Lingua* abatyše Svaté Hildegardy z Bingenu z 12. století. Jednalo se o kryptojazyk pro křížáky, proto jej nelze chápat jako mezinárodní. Rukopis „*Lingua ignota per simplicem hominem Hildegardem prolata*“ obsahuje slovník 1011 slov s latinským a starogermánským překladem. Slova pocházejí především z latiny, charakteristická je substantivní koncovka *-z* (např. *aiganz* = anděl).⁵²

V první polovině 13. století vznikl projekt *Ars magna*, jehož autorem je Ramón Llull (známější pod latinským jménem Raimundus Lullus). Jedná se o „systém dokonalého filozofického jazyka, jímž by bylo možno obrátit nevěřící na pravou víru. Tento jazyk měl být univerzální, neboť univerzální je jak matematická kombinatorika, strukturující jeho výrazový plán, tak i systém myšlenek společných všem národům, který Lullus vypracoval v obsahovém plánu“.⁵³ Univerzální je také z důvodu užití písmen abecedy a také obrazců, proto je přístupná i pro analfabety. Výrazným rysem tohoto díla je spojitost logiky a jazyka.⁵⁴

Dalším významným projektem je dokonalý jazyk *vulgaris illustris* (vznešený či zářivý jazyk). Hrdým zakladatelem tohoto podle svých slov jediného pravého jazyka je Dante Alighieri, který představuje pravidla skladby tohoto poetického jazyka v díle *De vulgari eloquentia* z počátku 14. století. *Vulgaris illustris*⁵⁵ „představuje jakousi ideální normu, jíž se přiblížili nejlepší básníci a podle níž by měly být posuzovány všechny existující lidové dialekty“.⁵⁶

5.2 OBDOBÍ HUMANISMU

Období humanismu se vyznačuje zájmem o antickou kulturu, filozofii a také o jazyky. V této době vznikají projekty, ve kterých „půjde spíše o filozofický jazyk, který má sloužit vymýcení idolů, které zatemňovaly vědomí lidstva a chtěli ho udržo-

⁵⁰Pokorný – Hanuliak 2010, s. 154.

⁵¹Tamtéž.

⁵²Barandovská-Frank 1995, s. 67.

⁵³Eco 2001, s. 54.

⁵⁴Tamtéž, s. 54–64.

⁵⁵Tamtéž, s. 38–45.

⁵⁶Tamtéž, s. 39.

vat co nejdál od vědeckého pokroku“.⁵⁷ Filozofický (umělý, univerzální) jazyk by podle autorů té doby měl odpovídat ideálnímu uspořádání světa. „Je nutno identifikovat a uspořádat jakousi ‚gramatiku idejí‘, která by byla nezávislá na přirozených jazycích, a proto musí být postulována a priori. Teprve po hrubém nastínění organizace obsahu lze vytvořit znaky, které by ji dokázaly vyjádřit. A tedy, jak později prohlásí Dalgarno, ‚práce filozofa musí předcházet práci jazykovědce‘.“⁵⁸ V této souvislosti vznikají encyklopedie, jež mají obsahovat tyto elementární prvky společně všem jazykům a měly by to být v určitém ohledu vrozené entity.⁵⁹

Symboličnost a zamlženost, jež byly u posvátných jazyků považovány za přednosti, jsou nyní posuzované zcela opačně. Většina projektů je spojena s Britskými ostrovy. Důvody jsou jednak náboženské (odmítání latiny) a jednak obchodní (mezinárodní obchod). V této souvislosti nelze opomenout zámořské objevy, po objevení univerzálního jazyka by již tlumočníci nebyli potřební. Příčiny jsou také vnitrostátní, v této době je velmi obtížný anglický pravopis a je nutné ustanovit jazyk bez anomálií, nejednoznačností, redundancí nejen pro vědu.⁶⁰

I přes svůj pouze okrajový zájem o dokonalý jazyk se Francis Bacon stal inspirací pro mnohé další autory hledající univerzální jazyk. Významným rysem jeho myšlení je vymýcení idolů neboli falešných idejí, které pocházejí přímo z lidské podstaty, nebo z filozofických dogmat. Třetí možností původu těchto nedostatků je způsob užívání jazyka, Baconem nazývaný *idola fori* (idola tržiště). Ve svém díle *Nové organon* z roku 1624 tvrdí, že „slova byla přiřazena věcem podle porozumění prostého lidu a toto mylné a nevhodné přiřazení mimořádně zatěžuje rozum“.⁶¹ Je tedy potřeba provést jazykovou terapii, abychom mohli mluvit vědecky. Jazyk považuje za „vehiculum scientiae“, v českém překladu za hybatele vědy. Dále Bacon rozlišuje znaky, významným znakem je *real character*, který vyjadřuje povahu pojmů a věcí. Baconovým dalším inspirativním počinem je snaha o vytvoření abecedy základních pojmů.⁶²

Problémem univerzálního jazyka se také zabýval René Descartes. V roce 1629 posílá páterovi Mersennovi dopis o svých poznatcích týkající se jazyka „nouvelle langue“ od advokáta des Vellées.⁶³ Zároveň v něm Descartes formuluje své filozoficko-jazykové požadavky. K naučení se jazyka potřebujeme znát významy slov a gramatiku. K významu slov nám postačuje slovník. Gramatika je ovšem obtížná, proto by měl být utvořen jazyk bez všech nepravidelností gramatiky. Nejprve by měly

⁵⁷Tamtéž, s. 186.

⁵⁸Tamtéž, s. 197.

⁵⁹Tamtéž, s. 197–202.

⁶⁰Tamtéž, s. 186–187.

⁶¹Tamtéž, s. 188.

⁶²Tamtéž, s. 187–190, a též Barandovská-Frank 1995, s. 68.

⁶³Prostřednictvím jazyka „nouvelle langue“ by bylo možné porozumět všem jazykům. Autorem tohoto projektu je advokát des Vellées, který za zveřejnění svého projektu požadoval penzi. Kardinál Richelieu na tuto podmínku nepřistoupil, des Vellées tedy své tajemství neprozradil.

být stanoveny elementární názvy činností a poté pomocí afixů by byla utvořena třeba příslušná substantiva. Z toho by mohl vzniknout univerzální systém písma tím, že číslo, jímž by byl označen každý elementární výraz, by odkazovalo na synonyma přirozených jazyků. Ovšem problematická by byla fonetická podoba výrazů, snadno a příjemně vyslovitelné zvuky jsou pro každý národ odlišné. Další obtíž nastává s naučením a zapamatováním elementárních výrazů. „Musely by odpovídat takovému uspořádání idejí nebo myšlenek, které by mělo stejnou logiku jako uspořádání čísel (nemusíme se naučit všechna čísla, nýbrž se je postupně učíme generovat).“⁶⁴ Descartes si uvědomuje, že tento předpoklad znamená velkou změnu v řádu věcí a svět by se musel stát pozemským rájem, a to je podle něj možné pouze v románech.⁶⁵

Další významnou osobností této doby je biskup Jednoty bratrské Jan Ámos Komenský, jehož snahy o utvoření pansofie mají pedagogické cíle. Prosazuje reformu vzdělání, učitelé by měli především působit na smyslové orgány žáků. Ve svých dílech se podobně jako Bacon pokouší o ilustrovaný soupis lidského jednání a základních věcí světa. V díle *Pansophiae Christianae liber III* Komenský prosazuje jazykovou reformu, která by napravila přirozené jazyky, odstranila jazykové nejednoznačnosti a pro každou věc by stanovila pouze jeden výraz. Jazyk je totiž podle něj potřebný při rozšiřování světla moudrosti. Mnoho tehdejších vzdělců za takový jazyk považuje latinu. Ovšem Komenský ji nedoporučuje, protože mezinárodnímu jazyku by měli rozumět všichni a nikdo by neměl mít výhodu, že daný jazyk již ovládá. Latina také nesplňuje požadavek jednoznačnosti, nezmatenosti a jednoduchosti. Bližší popis univerzálního jazyka lze nalézt v díle *Via lucis* (Cesta světla) z roku 1668. V tomto Komenského díle se pansofie přeměňuje do utopické vize, ve které církev vede lidstvo k dokonalosti a mluví se zde filozofickým jazykem „panglossia“. Tento jazyk dokáže překonat strukturní ale i politické nedostatky latiny. Jeho jednoznačná slova přesně odrážejí skutečnost.⁶⁶

Kromě empirického směru, který je inspirován především Baconem, se autoři tohoto období snaží zkonstruovat univerzální jazyk logicky orientovanou cestou. Jedním z nich je Francis Lodwick, který je považován za autora prvního publikovaného jazykového projektu založeného na univerzálních znacích. „Jeho projekt alespoň teoreticky předpokládá tři očíslované seznamy, jež mají odkazovat od anglických slov ke znakům a od znaků opět ke slovům.“⁶⁷ Odvozováním více výrazů z jednoho kořene snižuje počet termínů v seznamu. Tím, že vychází od sloves, nikoliv od podstatných jmen, se odlišuje od ostatních autorů této doby. Účelem Lodwickova jazyka

⁶⁴Eco 2001, s. 193.

⁶⁵Tamtéž, s. 192–194, a též Barandovská-Frank 1995, s. 69–70.

⁶⁶Barandovská-Frank 1995, s. 70–71, a též Eco 2001, s. 190–192.

⁶⁷Eco 2001, s. 231.

je zjednodušení mezinárodního obchodu a rovněž usnadnění studia angličtiny. A lze se o něm dočíst v díle *A Common Writing* z roku 1647.⁶⁸

K Lodwickovu pokusu se George Dalgarno pochvalně vyjadřuje ve spise *Ars signorum* z roku 1661. V tomto díle Dalgarno vytváří svůj projekt univerzálního jazyka. Univerzální jazyk by podle Dalgarna měl být složen ze dvou rozdílných aspektů. Prvním je klasifikace vědění, tento obsahový plán by měl vytvořit filozof, a druhým je gramatika neboli výrazový plán, jehož úkolem je uspořádat znaky podle vztahů k pojmům a věcem, jež byly stanoveny klasifikací vědění. Dalgarno jako gramatik se zabývá především druhým aspektem, o zásadách klasifikace se pouze zmiňuje. Z důvodu obtížné slovní zásoby a kompozice výrazů navrhl Dalgarno jednoduchou gramatiku.⁶⁹

Za autora nejvěrohodnějšího systému univerzálního jazyka této doby je označován John Wilkins, který byl obeznámen s oběma předchozími projekty. Dalgarno ho dokonce považoval za plagiátora svého nápadu. První zmínky o Wilkinsově univerzálním jazyce lze nalézt v díle *Mercury* z roku 1641, podrobněji jej Wilkins rozvedl v *Essay towards a Real Character, and Philosophical Language*. Wilkinsův univerzální jazyk má být založen na reálných znacích a měl by být každým národem čten ve svém jazyce. Wilkins „rozdělil pojmy na čtyřicet dále dělených tříd. Každý člen určité třídy nebo podtřídy měl zvláštní grafém a zvláštní zvuk, každý komplikovanější člen třídy byl charakterizován kombinací grafických znaků a zvuků“.⁷⁰ Wilkinsův projekt byl oceňován již v jeho době, a to především z důvodu přesného vyjádření sémantických odstínů.⁷¹

U Wilhelma Leibnize, který je významnou osobou v oblasti tvorby umělého jazyka, se setkáváme na rozdíl od jeho současníků s náboženskou inspirací. Domníval se, že sjednocení křesťanství lze dosáhnout spíše vytvořením vědeckého jazyka, jež by dokázal rozpoznávat pravdu, než nalezením univerzálního jazyka. „Kdybychom měli popsat projekt, s nímž si Leibniz pohrával celý život, museli bychom mluvit o obrovské filozoficko-lingvistické stavbě, která uvažovala čtyři základní momenty: 1) stanovení systému elementárních pojmů, organizovaných do abecedy myšlení nebo do všeobecné encyklopedie; 2) vypracování ideální gramatiky, jejímž příkladem byla jeho zjednodušená latina, k níž ho pravděpodobně inspirovala Dalgarnova gramatická zjednodušení; 3) případně vytvoření řady pravidel pro výslovnost; 4) lexikon reálných znaků, na jejichž základě by se provedl výpočet, který by mluvčího automaticky dovedl k formulaci pravdivých vět.“⁷² Leibniz nakonec nejvíce pracoval na čtvrtém bodě a od provedení ostatních třech upustil. V dílech *Dissertatio* a *Elementa characteristicae universalis* pojednává o logic-

⁶⁸Tamtéž, s. 231–238.

⁶⁹Tamtéž, s. 203–210.

⁷⁰Barandovská-Frank 1995, s. 69.

⁷¹Tamtéž, s. 69, a také Eco 2001, s. 211–230.

⁷²Eco 2001, s. 240.

kém jazyce *characteristica universalis*, který přirovnává k algebře. Obě jsou formy „slepého myšlení“, jedná se o možnost docházet k přesným výsledkům prostřednictvím použitých symbolů. Význam těchto symbolů nemusíme znát a ani není nutné mít jasnou představu o jeho referenci. Po vytvoření tohoto jazyka Leibniz předpokládá, že počítat a uvažovat budou totožné činnosti.⁷³

5.3 18. STOLETÍ A 19. STOLETÍ

Od projektů filozofického jazyka nebylo upuštěno ani v 18. století, ani Velká francouzská revoluce nezpůsobila jejich zastavení. Bylo-li dříve nutné utvořit jednotný a smysluplný jazyk, který by vyjádřil Boha a zákony přírody, v této době je potřebný pro vyjádření svobody, jež je nyní přístupná všem národům. V této době je již patrný přechod od teoretického uvažování o jazyce k praktickému utváření jazyka a posléze i opravdové zrealizování. Tyto tendence se naplno projeví v 19. století.⁷⁴

Univerzální jazyk vytvářeli jednotliví vědci, ale i skupiny. Podle vzoru Leibnize v 18. století pokračovali německý filozof a fyzik Lambert, francouzský matematik Condorcet nebo anglický orientalista Jones atd. Naopak v 18. století k odpůrcům logiků patří francouzský geometr P. Maupertius, jež tvrdil, že není možné, aby uspěl výhradně filozofický systém univerzálního jazyka. Jazyk snadnější než přirozený jazyk podle jeho názoru lze utvořit prostřednictvím pravidelné gramatiky a odvozování. Podobné kritické mínění zastávají M. Michaelis, Faiguet de Villeneuve a D. de Tracy.⁷⁵

Význačnými autory 18. století, kteří zkonstruovali apriorní jazyky, jsou Jean Delormel se svým dílem *Projet d'une langue universelle* z roku 1795, Joseph de Maimieux se spisem *Pasigraphie* z roku 1797 a v neposlední řadě Zalkind Hourwitz, jehož dílo z roku 1800 nese název *Polygraphie, ou l'art de correspondre à l'aide d'un dictionnaire dans toutes les langues, même dans celles dont on ne possède pas seulement les lettres alphabétiques*. Všechny tyto projekty jsou založeny na základních principech apriorních jazyků 17. století, odlišují se ovšem motivací, gramatikou a stanovením primitivních pojmů. V této době dochází k výrazné laicizaci atmosféry, umělé jazyky již nemají náboženskou motivaci, ale mají být využitelné v běžném životě. Předpokládá se existence všeobecné gramatiky obsažené ve všech přirozených jazycích. Již se nehledají absolutní primitivní pojmy, základními kategoriemi se stávají velké oddíly vědění, ze kterých se odvozují dané pojmy.⁷⁶

Joachim Faiguet představuje svůj projekt „*langue nouvelle*“ na čtyřech stránkách článku s názvem „Langue“. Podle některých pozdějších autorů tento projekt jako první obsahuje prvky aposteriorních jazyků, k jejichž rozkvětu dochází

⁷³Barandovská-Frank 1995, s. 70, a také Eco 2001, s. 239–252, a také Ouředník 2013, s. 56–57.

⁷⁴Ouředník 2013, s. 57.

⁷⁵Barandovská-Frank 1995, s. 71.

⁷⁶Eco 2001, s. 261–263.

především v 19. století. Faiguetovým vzorem je přirozený jazyk, slovní zásobu vytváří z kořenů francouzských slov, snaží se utvořit jednoduchou a pravidelnou gramatiku.⁷⁷

Dalším projektem 18. století, konkrétně z roku 1732, nacházejícím se na rozhraní apriorního a aposteriorního jazyka je *Scripturae oecumenicae consilium* (rada k univerzálnímu psaní). Autor s polatinizovaným jménem Carpophorus tvrdí, že základ tohoto jazyka pochází z latiny a vše ostatní utřídil tak, aby jazyk byl bez výjimky analogický. Další návrhy vycházející z latiny pocházejí z 19. století, lze jmenovat např. projekt „*Langue universelle*“ z roku 1837 a 1838 autora Dénise, návrh Parrata „*Langue simplifiée*“ z roku 1856 a pokus F. A. Gerbera, nebo Rösslera aj. V této souvislosti nelze zapomenout na jazyk *latino sine flexione*, o kterém bylo pojednáno výše.⁷⁸

Nebyla zjednodušována pouze latina, ale objevují se i návrhy zkonstruování mezinárodního jazyka z jazyků přirozených. Již v roce 1666 chorvatský kněz Jurij Križanič utvořil *Ruski jezik* z ruštiny a srbochorvatštiny. S. Stratimirovič v roce 1796 vypracoval na základě ruštiny *Opšti slovenski jezik*. Z polštiny čerpá *Wspólny jezik slowianski* autora S. B. Lindeho. V roce 1839 byl zveřejněn projekt zjednodušené francouzštiny tvůrce J. Schipfera. K tomuto směru se přidali rovněž Angličané, je znám např. projekt doktora Swifta z roku 1711 s názvem *Projekt opravy, zdokonalení a zpřesnění angličtiny*, nebo *World English* Jamese Bredshawa z roku 1847. V roce 1853 se objevila zjednodušená němčina *Weltdeutsch* anonymního autora. Tento výčet není ovšem konečný, mnoho dalších autorů se zabývalo myšlenkou vytvoření mezinárodního jazyka na základě národního jazyka.⁷⁹

Na začátku 19. století byly vymyšleny dva jazyky, které zaujímají mezi projekty své doby zvláštní místo. V roce 1806 sestavil Anne-Pierre-Jacques de Vismes jazyk, jež měl napodobovat andělský jazyk. Blíže se o tomto jazyce lze dočíst v díle *Pasilogie, ou de la musique considérée langue universelle*. Jazyk je založen na zvucích, které vycházejí přímo z citových hnutí, proto jej lze považovat za jazyk citů. Vismes tóny přiřazuje písmenům abecedy. Z podobného názoru, že tóny reprezentují abecedu, vychází i Francois Sudre. Svůj jazyk nazývaný *Solresol* představuje v díle *Langue musicale universelle*. Sudre uvádí, že zazpívat a zaznamenat do notového zápisu probíhá ve všech jazycích stejným způsobem. Základem jeho jazyka je sedm hudebních not, které odpovídají slabikám.⁸⁰

V roce 1856 byla v Paříži založena „Société internationale de philologie“, která ustanovila komisi, jejímž hlavním úkolem bylo utvoření apriorního univerzálního jazyka. Komise ustanovila požadavky na podobu tohoto jazyka, měl by být např. jednoduchý, libozvučný, jasný, filozofický apod. Po prozkoumání dřívějších projektů,

⁷⁷Tamtéž, s. 260–261.

⁷⁸Barandovská-Frank 1995, s. 73.

⁷⁹Tamtéž, s. 73–74.

⁸⁰Tamtéž, s. 72–73, a též Eco 2001, s. 269–271.

kteřé postupně odmítla, se zaměřila na návrhy členů této komise. Značný úspěch zaznamenal Sotos Ochando a jeho systém z roku 1845.⁸¹ „Tento systém, dostatečně motivovaný a odůvodněný na teoretické úrovni a zcela jednoduchý a pravidelný na úrovni logiky, jako obyčejně usiluje o dokonalost shodou mezi pořadím označovaných věcí a abecedním pořádkem slov, které je označují.“⁸²

Během 19. století vzniká velké množství umělých jazyků, proto vyjmenujme jen některé. V roce 1836 publikoval A. Grosselin *Système de langue universelle*, dalšími projekty toho období jsou např. *Langue universelle et analytique* E. Vidala z roku 1844, *Cours complet de langue universelle* Ch. Letelliera z let 1832–1855, nebo C. Meriggiho z roku 1884 *Blaia Zimandal*. Do tohoto výčtu lze rovněž zařadit *Lingua-luminu* z roku 1875 autora F. W. Dyera, o dva roky mladší *Langue internationale* Reimanna, nebo Maldantův *Langue naturelle* z roku 1887.⁸³

Výsadní postavení mezi projekty 19. století zaujímá umělý jazyk *Volapük*. Byl vymyšlen německým katolickým farářem Johannem Martinem Schleyerem v roce 1879. Cílem tohoto jazyka bylo sjednocení všech národů. Volapük vychází z angličtiny, ale lze v něm nalézt i slova z němčiny. Jeho abeceda má 28 písmen, vypuštěno bylo „r“ z důvodu mezinárodní vyslovitelnosti. Každé písmeno zastupuje jednu hlásku a vždy na poslední slabice je přízvuk. Volapük není apriorním jazykem, protože jeho základem je přirozený jazyk, ale rovněž není ani aposteriorním jazykem, jelikož systematicky upravuje kořeny vypůjčených slov, které se stávají nerozpoznatelnými. Z důvodu jeho nepodobnosti k jakémukoliv přirozenému jazyku je pro všechny mluvčí stejně obtížný.⁸⁴

Po uveřejnění se Volapük rozšířil nejdříve po jižním Německu a Francii, poté i do dalších částí světa. V roce 1889 již existovaly volapükové kluby nejen v Evropě, ale také v Americe a v Austrálii. Při rozšiřování docházelo k zjednodušování a přestavování Volapüku, dokonce začaly vznikat nové odnože. Postupně Volapük upadal v zapomnění, až byl nakonec vytlačen nejznámějším umělým jazykem *esperantem*.⁸⁵

5.4 OD 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

Na počátku 20. století se více rozvíjí myšlenka utvoření pomocného mezinárodního jazyka, naopak zkonstruování filozofického jazyka je zavrženo jako nereálné. Autoři té doby především Couturat a Leau jsou přesvědčeni, že nelze povýšit žádný z přirozených jazyků na světový a ani není možné, aby se světovým jazykem stal některý mrtvý, neutrální jazyk, jako je např. *latina*. Z těch důvodů musí být zkon-

⁸¹Barandovská-Frank 1995, s. 72.

⁸²Eco 2001, s. 271–272.

⁸³Tamtéž, s. 271.

⁸⁴Barandovská-Frank 1995, s. 74–75, a také Eco 2001, s. 283–285.

⁸⁵Barandovská-Frank 1995, s. 75, a také Eco 2001, s. 283.

struován umělý jazyk, který by se podobal přirozeným jazykům (aposteriorní jazyk) a jež by všichni považovali za neutrální.⁸⁶

Pro 20. století jsou charakteristické dvě tendence, první je nazývána autonomní, která z přirozených jazyků vypůjčuje pouze základní kořeny, které následně kombinuje s afixy podle vlastních pravidel. Příkladem je Volapük, či esperanto. Druhá naturalistická škola se snaží o co největší napodobení přirozených jazyků. Představiteli naturalistické školy jsou například Fred Isly se svým jazykem *Linguum Islanium* z roku 1901, Mario Ferranti s jazykem *Simplo* z roku 1901, či Heinrich Molenaar s *Panromanem* z roku 1903. Do této skupiny patří také *Novial*, *Interlingua* či *Occidental*.⁸⁷

První mezinárodní pomocný systémem byl pravděpodobně Volapük, z něhož na přelomu 19. a 20. století vycházejí další projekty. V roce 1886 byly vytvořeny na základě Volapüku *Langue Universelle* od Ch. Meneta a Spelin od Bauera, o rok později zkonstruoval *De Max Bopal*. Z roku 1893 jsou známé dva projekty, Dormoyův *Balta* a Fiewegerův *Dil*. Z roku 1896 pochází von Aramův *Veltparl*. Nejznámější revizí Volapüku je *Idiom Neutral* z roku 1902, který obsahuje opačné zásady než Volapük. Ředitel Akademie Volapüku Waldemar Rosenberger navrhl tento pravidelný systém aposteriorního jazyka a poslal jej všem členům Akademie. Tento návrh však není poslední změnou, i další ředitelé Akademie se pokoušeli o vylepšení jak Volapüku, tak také Idiomu.⁸⁸

Rovněž esperanto bylo poznamenáno reformami, ovšem na rozdíl od Volapüku tuto krizi „přežilo“. Nejvýrazněji reformovaným esperantem je umělý jazyk *Ido*. V té době se lze setkat s projekty, které se pokouší o kompromis mezi esperantem a Idem. Jedná se např. o *Antido* uveřejněné v roce 1907 René de Saussurem, *Lingvo Kosmopolita* z roku 1912, *Esperantidu* z roku 1919, nebo *Now Esperanto* z roku 1925. Mezi kompromisní návrhy lze zařadit také např. *Romanizat* autora R. Brandta, *Mez-voio* vytvořené Jaminem, či *Ispirantu* A. Seidla, nebo Colasovo *Adjuvilo*.⁸⁹

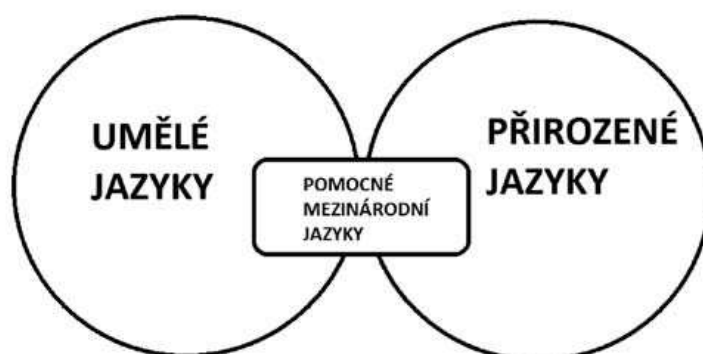
Umělý jazyk Nov International Auxiliary Language zkráceně Novial byl vytvořen respektovaným lingvistou Otto Jespersenem. První návrh byl publikován v roce 1927, objevují se v něm změny, které se Jespersenovi nepodařily prosadit v Idu. Novial používá anglická nebo dánská pomocná slovesa. Jespersen je ochoten přistoupit na změny a diskutovat o optimální podobě s jinými autory. Tato diskuze proběhla s Edgarem de Wahlem, autorem Occidentalu. Úvod této diskuze, která byla publikovaná v červnovém čísle časopisu *Novialiste* z roku 1935, je psán paralelně v obou umělých jazycích, poté autoři argumentují každý svým jazykem.

⁸⁶Eco 2001, s. 281–283, a také Ouředník 2013, s. 57.

⁸⁷Barandovská-Frank 1995, s. 80.

⁸⁸Tamtéž, s. 80, a také Eco 2001, s. 283.

⁸⁹Barandovská-Frank 1995, s. 78.

Obr. 1: Umělé a přirozené jazyky.

Dochází k shodnému závěru, že srozumitelný mezinárodní jazyk se nachází někde mezi těmito dvěma umělými jazyky.⁹⁰

Interlingua je umělý jazyk utvořený mezinárodní interlingvistikou organizací „International Auxiliary Language Association“, jejímž cílem bylo nalezení pomocného mezinárodního umělého jazyka. V roce 1951 byla zveřejněna její gramatika a slovník s anglickým překladem. Vychází především z latinidních jazyků, nemá gramatický rod, obsahuje mnoho nepravidelností. V roce 1967 byla *Interlingua* uznána jako jazyk vhodný pro mezinárodní terminologii.⁹¹

V současné době se problémem mezinárodního jazyka zabývají *Center for Research and Documentation on World Language Problems*⁹² a *Gesellschaft für Interlinguistik e. V.*⁹³ V souvislosti s hledáním mezinárodního jazyka vznikl obor interlingvistika, který se zjednodušeně řečeno zabývá aspekty plánovaných jazyků.⁹⁴

Vznik umělých jazyků 20. století není motivován pouze prvkem mezinárodnosti, v této době byl vytvořen pozoruhodný projekt jazyka nazvaný *Lincos*, jehož tvůrcem je holandský matematik Hans A. Freudenthal. Hlavním cílem tohoto kosmického jazyka je případná komunikace s mimozemskými obyvateli. Nejedná se o jazyk, kterým by se mělo mluvit. Ale *Lincos* je model, podle kterého lze vymyslet jazyk a zároveň podle kterého lze naučit tento jazyk bytosti, jež mají odlišné dějiny a zcela jinou biologii než lidé. *Lincos* je založen na rádiových vlnách, Freudenthal předpo-

⁹⁰Tamtéž, s. 81.

⁹¹Tamtéž, s. 82, 85, 112–115.

⁹²Centrum pro dokumentaci a informování o světovém jazykovém problému, více informací lze nalézt na <http://esperantic.org/en/>.

⁹³Společnost pro interlingvistiku, více informací lze nalézt na <http://www.interlinguistik-gil.de/wb/pages/startseite.php>.

⁹⁴Podrobněji o interlingvistice se lze dozvědět v díle Barandovská-Frank 1995 nebo v díle Blanke 2004.

kládal, že mimozemské civilizace již znají techniku umožňující přijímat a dekodovat tyto signály.⁹⁵

Umělé jazyky ovšem nebyly utvářeny pouze na evropském kontinentě. Při různých specifických příležitostech australské domorodé kmeny užívají řadu jazykových variant. „Naprostο mimořádný je mezi nimi jazyk damin. Damin používají kmeny Lardil a Yangkaal v Karpenterském zálivu. Muži se ho učí během iniciačního rituálu ‚warama‘, při které je iniciovaným mladíkům naříznuta močová trubice a stávají se muži. Než se stanou ‚demínkurdla‘, mluvčími daminu, učí se mladíci slova daminu během několika lekcí podle sémantických domén.“⁹⁶ Slovní zásoba daminu tvoří přibližně 200 slov, jediné slovo tak může najednou označovat i více věcí. Z důvodu pevného pouta s tradicí se dnes daminem téměř nemluví. V islámském prostředí, konkrétně v Káhiře v 16. století, byl především z arabštiny, perštiny a turečtiny vypracován jazyk *balaibalan*, jehož funkce byly převážně náboženské a poetické. Nelze opomenout Afriku, v níž se také objevují rituální jazyky.⁹⁷

Ať již pohlížíme na pomocné mezinárodní jazyky z jakéhokoli úhlu, chceme-li najít jejich místo v současné lingvistice, stávají se podmnožinou jak umělých, tak přirozených jazyků. Pro názornost uvádíme grafické znázornění tohoto stavu na obr. č. 1.

6 ZÁVĚR

Cílem této studie bylo objasnit historické souvislosti a vymezit pomocné mezinárodní jazyky mezi jazyky plánovanými, dokonalými, filozofickými, umělými, apriorními, vytvořenými, světovými, univerzálními či kontaktovými. Jak předložený text dokládá, pomocné mezinárodní jazyky nejsou pouze jazyky umělé, přestože jsou pro vznik historicky nejdůležitějším zdrojem. Jsou podmnožinou jak jazyků umělých, tak i přirozených. Jejich význam dokládá i vznik samostatné disciplíny, interlingvistiky. Ovšem stále zůstává nezodpovězená otázka, zda by se pomocným mezinárodním jazykem měl stát umělý jazyk, který by byl natolik jednoduchý, že by se ho snadno naučil kdokoliv, nebo naopak jeden z přirozených jazyků. Současný vývoj se spíše přiklání k druhé možnosti.

⁹⁵Eco 2001, s. 272–274.

⁹⁶Pokorný – Hanuliak 2010, s. 153.

⁹⁷Tamtéž, s. 153–154.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

LITERATURA:

- Bachmannová, J. et al. (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN.
- Barandovská-Frank, V. (1995). *Úvod do interlingvistiky*. Nitra: SAIS.
- Blanke, D. (2004). *Interlingvistika: cesty k odborné literatuře*. Dobřichovice: Kava-Pech.
- Borecký, V. (1999). *Zrcadlo obzvláštního: z našich mašiblu*. Praha: Hynek.
- Čermák, F. (2011). *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum.
- Černý, J. (1996). *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.
- Černý, J. (1998). *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico.
- Eco, U. (2001). *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. Praha: Lidové noviny.
- Erhart, A. (1990). *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Krupa, V. – Genzor, J. (1983). *Jazyky světa*. Bratislava: Obzor.
- Lukeš, J. – Borecký, V. (2000). „*O ghanduchár*“ od Ishivi kurvisahalíbi: *Z knižnice iškovské kultury*. Praha: Garamond.
- Ouředník, P. (2013). *Svobodný prostor jazyka: výbor z článků a rozhovorů*. Praha: Torst.
- Pokorný, J. – Hanuliak, J. (2010). *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada.
- Saussure, F. (2007). *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia.
- Stuchlík, J. (2006). *Neofatické polyglotie psychotiků*. Praha: Triton.
- Wrixon, F. B. (2006). *Geheimsprachen, Codes, Chiffren und Kryptosysteme: von den Hieroglyphen zum Digitalzeitalter*. Königswinter: Könnemann.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Artificial language (2015). Dostupné na <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/artificial-language>, citováno 10. 8. 2016.
- Artificial language (2013). Dostupné na <http://www.thesaurus.com/browse/artificial+language>, citováno 10. 8. 2016.
- Esperantic Studies FOUNDATION* (2008). Dostupné na <http://esperantic.org/en/>, citováno 10. 8. 2016.
- Gesellschaft für Interlinguistik e. V.* (2011). Dostupné na <http://www.interlinguistik-gil.de/wb/pages/startseite.php>, citováno 2. 10. 2016.
- havlis.doc (2009). Dostupné na <http://www.phil.muni.cz/wucl/home/veda/projekty/havlis.doc/view>, citováno 15. 8. 2016.

Od strojového kódu k programovacím jazykům (2011). Dostupné na <http://www.fi.muni.cz/usr/jkucera/pv109/sl5.htm>, citováno 1. 7. 2016.

Okrent, A. (2013). Artificial Languages. Dostupné na <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199772810/obo-9780199772810-0164.xml>, citováno 13. 9. 2016.